

Народна библиотека Србије, Београд

DOI 10.5937/kultura2066119B

УДК 316.775/.776:7.097

075.2:172

316.7:330.831.8

оригиналан научни рад

ЦРТИЦЕ О ТИРАНИЈИ И ОЧАЈУ – РИЈАЛИТИ ПРОГРАМИ

Сажетак: Покушавајући да темељно сагледамо феномен ријалити програма у Србији указујемо на актуелну спрегу духа паланке и најперфиднијих политичко-међијских инсталација криминално-фамилијаристичког балканског неолиберализма. Глобална индустрија данас има циљ да појединца забави до тачке политичке и сваке друге обамрлости, па је тако и функција разних серија и ТВ програма (ријалити) преваходно забавна. Уз свеопшту деградацију образовања, науке и културе, дошло је до слабљења критичког апарата и снижавања нивоа толеранције, а на тај начин свака врста садржаја, ма колико баналан или лош био, налази своју публику која нема потребу за побуном будући да је њена пажња веома перфидно усмерена на маргиналне теме. Инсистирање на тривијалним темама на ширем плану резултира политичком апатијом и општом незаинтересованошћу за питања од ширег интереса.

Кључне речи: ријалити програм, феномен, култура, политика, друштво, образовање, нарцисизам

Увод

Ми смо изгнали лепоту, Грци су устали на оружје због ње.

Албер Ками

„Култура није само оно што читамо, пишемо, што сликамо, зидамо – већ је култура и поглед, и осмех, и понашање, и гестикација и говор” – речи су Иве Андрића. Запитајмо се шта би рекао наш врли књижевник да којим случајем види

нашу стварност: новине, ТВ програм, ријалитије, све ово са чим нам деца одрастају, језик наших политичара, уопште ниво културе данас, ово време „буке и беса” – у којем треба галамити јаче од других да би те чули, правити што већу гужву око себе да би те видели... Где је постало нормално да се једно мисли, друго говори, треће ради... Никита Миливојевић сјајно асоцирајући, наводи речи конзула Давила из *Травничке хронике* (мислећи на тамни босански вилајет): „Треба бежати одавде, и то што пре. Јер, овде се губи и понос и разум и уложена снага, а не добија ништа...”

Значење које је култура дуго имала, као посебан домен посвећених, као поље у коме су сва људска друштва структурирала свет на основу дубљег смисла, нестаје у постмодерном свету. Посткултуру чини међудејство новог типа културе у времену информатичко-технолошке револуције и глобалне експанзије мултинационалног капитализма. Говоримо о популарној култури, култури свакодневног живота у савременом медијализованом свету прилагођеном законима потрошачке културе. Говоримо о обичним често тривијалним и баналним стварима, које су у најдубљој вези са економијом, идеологијом и политиком.

„Образовни сустав намјерно је пројектиран да би производио просјечне умове, онеспособио унутарњи живот, ускратио ученицима знатније способности вођења и јамчио послушне и нецјеловите грађане – све да би се народ учинило управљивим” – пише Џон Гато (John Taylor Gatto)¹. Да би се управљало милионским масама потребно је људе од малих ногу лишити радозналости, знатижеље, флексибилности, пустиловности (погледајте децу каква су пре но што крену у школу) и истовремено их затупљивати идиотским програмима или их затрпавати бесконачним количинама података и тиме добијамо несигурне, деморалисане, изоловане појединце без вере у личну иницијативу и критичко промишљање света око себе.

Статус медијске звезде, макар и краткотрајан, представља кључни параметар успеха у Србији. Главни јунаци глобалних медија 21. века постале су личности које су славу стекле захваљујући детаљима из свог приватног живота. Многи од тих људи чак и немају професионалну биографију, али су због спремности да деле своју приватност с непознатима стекли славу и новац. Централно питање студије

1 Gatto, J. (2010) *Oružje za masovno poučavanje: Putovanje nastavnika kroz mračni svijet obaveznog školovanja*, Zagreb: Algoritam <https://2012-transformacijasvijesti.com/skolstvo-obrazovanje-iliti-programiranje/oruzje-zamassovno-poucavanje>

„Звезде супермаркет културе” Маје Вукадиновић² јесте утицај таблоидизације медија на стварање друштвеног система вредности.

За разлику од претходних деценија када су информације о познатима биле углавном везане за таблоиде, специјализоване часописе, популарне магazine и одређене телевизијске програме, у првим деценијама новог миленијума садржаји о јавним личностима преплавили су готово целокупан медијски простор. Медијска култура високоразвијеног потрошачког друштва почива на комерцијализацији и таблоидизацији. Захваљујући ријалити програмима обични људи добијају могућност да постану медијске личности. Да би се избегле погубне манипулације велики задатак пред нама је медијско описмењавање грађана, тумачење медијских порука, које су често сублиминалне.

Иако се о ономе што се гледалишту таквим програмима пласира често дебатује, регулаторна тела још нису успела да стварност ријалитија уведу у границе доброг укуса и здравог разума. Миломир Марић, главни уредник *Хепи телевизије*, каже да поздравља тих 55.000 грађана Србије који су потписали петицију против ријалитија, али да пет милиона гледа те програме.

У чему је специфичност домаћих ријалити програма? Као прво, ријалитија има свуда на свету. Као друго, вероватно је да чак и грађани Женеви више воле да гледају неке швајцарске „Парове” од опере „Набуко”. У целом свету је кич забава популарнија од праве уметности. Ако погледамо листе продаје књига, увек је нека од верзија Џеки Колинс продаванија од Џонатана Френзена. Али разлика између Србије и света је у томе што овде не постоји ништа осим тог треша, код нас су за разлику од света таблоиди и ријалити готово једини сегмент живота.

Текст „Ово није текст о Задрози 2, ово је текст о посрнулој држави” Бориса Тривана на сајту NOIZZ-а изворно је објављен 7. септембра 2018.: „..Колегиница ми је јуче рекла како је њен свекар померио раније заказану операцију јер није хтео да пропусти свечани почетак „највећег и најскупљег ријалитија на свету икада.” Иако је врло комотно плувати ријалитије и окривити их за стање у друштву, од тога што нам се деца дрогирају до тога зашто је прокисло млеко у фрижидеру, то једноставно није тако. Можда је најпрецизније рећи да су ријалитији пресек стања у овом чемерном

2 Vukadinović, M. (2013) *Zvezde supermarket kulture: medijska slava u potrošačkom društvu*, Beograd: Clio

друштву које смо довели до ивице туге и јада. Митровић можда није учинио много на уздизању ове нације и очувању и стварању културног наслеђа, али и даље мислим да када би светина хтела да гледа Белинијеву *Норму*, *Пинк* би пуштао арију *Casta diva* 24 сата дневно ако треба. Јер то је оно што комерцијални емитери раде, дају светини оно што жели, а не оно што јој треба, а светина једноставно жели да гледа како Зорица Марковић обучена у млазно одело шамара Лепог Мићу који на гондоли јури Станију на глисеру по Имагинаријуму.”³

Историја идеје ријалити програма стара је више од века. Још је Х. Ц. Велс (*Herbert George Wells*) писао о *Великом Брату* који нас све посматра и прати шта радимо. Према овој идеји је и настао ријалити програм *Велики брат* холандске продуцентске куће *Ендемол*. Ријалити каквог данас препознајемо (комбинација игре, сапунице, документарне драме – жанровски веома сложен) настао је још 70-их година 20. века у Великој Британији и САД. После холандског ријалитија оваква врста програма је постала популарна широм света.

Емитовање ријалити програма у Србији је почело пре 17 година када је Пинк почео са приказивањем *Летећег старта* а убрзо након тога и РТС са емисијом *Једноставни живот*. Затим је стигао *Велики брат* на Б92 у коме је победио пијаниста (Иван Љуба) а учесници били све неки обичан пристојан свет. Ове су емисије како је време одмицало мењале свој облик и постајале су све сензационалније и експлицитније у садржајима које нуде. Помпезне најаве нових сезона ових емисија су трајале недељама пре њиховог почетка и осим спекулација о томе који ће *ријалити играчи* отићи у који ријалити шоу, писало се и да се ради о пројектима који до сада нису виђени на нашим просторима и за чију је реализацију издвојено више милиона евра. Према најавима Жељка Митровића, власника *Пинка*, само за нову сезону *Задруге* је саграђен „бајковит имагинаријум” који представља комбинацију „Венеције, Фиренце и Монака у покушају да се споје три епохе – почетак 16-ог, 20-ог и 21-ог века.” Наиме, за потребе *Задруге* саграђена је *кнежевина* са око сто објеката, морским заливом, бродовима, глисерима, олдтајмерима, млазним оделима и уметнинама од непроцењиве вредности.⁴

3 Видети: Trivan, B. Ovo nije tekst o Zadruzi 2, ovo je tekst o posrnuloj državi (7. septembra 2018), sajt NOIZZ-a <https://noizz.rs/kontra/ovo-nije-tekst-o-zadruzi-2-ovo-je-tekst-o-posrnuloj-drzavi/kz87pc4>

4 Видети: Antonić, K (01. 11. 2018) Rijaliti programi, uzrok ili posledica stanja u društvu? <https://www.masina.rs/?p=7729>

У последњих неколико година ријалити емисије изазивају подељене и све гласније реакције у јавности. Скоро свака нова сезона је за собом доносила расправе о утицају који ове емисије имају на друштво, а понајвише на млађе генерације. Ипак, раритет је да је са новом сезоном полемику покренуо министар културе и информисања Владан Вукосављевић, који је изјавио како сматра да „ријалити програми треба да буду предмет посебне претплате” јер су „срамота за медијску сцену” те „духовно и ментално уништавају један народ“. У духу оваквих критика о ријалитију као програму који „убија снагу једног народа” настављају и многи глумци, попут Бранислава Лечића који наводи да оваква врста програма „срзава кредибилитет човека”. Моменат да изложи свој коментар на актуелну тему је искористио и бивши министар културе и информисања Иван Тасовац, који истиче да се против ријалитија „не треба борити директно већ стварањем квалитетнијих садржаја”. Власник *Пинка* Жељко Митровић суверено одговара: „Ови из каменог доба морају још да прочитају доста литературе из области либералног медијског тржишта. До тада, нека ми министар буде здраво и добро”, поручујући Вукосављевићу да „није никакав министар, већ ’инквизитор’ савременог доба.” Претходних година сведоци смо потписивања петиција и одржавања протеста за забрану ових ступидарија. Наравно, све је безуспешно.⁵

На протесте и све критике које му се упућују на рачун потенцирања ријалити програма Жељко Митровић је у своју одбрану најчешће износио став како је „медиј приватна својина и да се нико не може мешати у приватно власништво и његову уређивачку политику” а на страну оваквих оправдања је стала и премијерка Ана Брнабић недавно изјавивши како ријалити није специфичност Србије, односно да се „не можемо бавити програмима приватне телевизије.” Њихове изјаве су тачне и заправо представљају продукт приватизације медија и подређивање производње медијског садржаја тржишној логици. То значи да је већина медија принуђена да производи оне садржаје који се исплате, а то су у овом случају забавни и ријалити програми. На основу овога се може рећи да је јавни интерес избрисан из медија онда када је оберучке прихваћена логика о свемоћи тржишта.

„Људима треба објаснити ствари. Идеја је да се приватним телевизијама даје концесија и да оне својим програмом треба да обогате понуду коју Јавни сервис не може да обухвати. У закону о електронским медијима постоје одредбе да ти

⁵ Исто.

програми морају да повећавају културну и духовну понуду. Ако се овакви садржаји (ријалити програми) сматрају делом културне и духовне понуде, онда смо ми код друштво у проблему”⁶ каже Вукосављевић. Остаје у ваздуху питање зашто се онда издвајају средства пореских обвезника за функционисање регулаторних тела ако она немају никакву реалну моћ да учествују у обликовању прихватљивог и на одређеном систему моралних вредности заснованом културном обрасцу.

Критике које долазе на рачун ријалити програма се према њима односе као према горућем друштвеном проблему, тако да се поставља питање каква би ситуација у друштву била када би се ријалити емисије укинуле. Да ли би онда обрасци понашања које смо гледали у тим емисијама преко ноћи били укинута и из наших окружења? Да ли би сви страствени гледаоци тих емисија одједном почели масовно да посећују позоришта и концертне сале? Одговор је, наравно, негативан. Покушава се прикрити недостатак понуде било какве алтернативе. Наиме, готово исти садржаји се могу видети и у филмовима, различитим интернет сајтовима, друштвеним мрежама а напослетку и на улици. Другим речима, значајније је поставити питање шта може утицати на развој критичког преиспитивања пласираних садржаја? Осим тога, квалитет самог образовања је дискутабилан и окренут комодификацији, а не јавном интересу (за шта је прави пример недавно уведен дуални систем школовања). Са овим је на крају повезан и положај радника, чији се дани свде на целодневне, лоше плаћене, рутинске послове. У таквој ситуацији, не чуди што већина грађана Србије бира да у слободно време гледа емисије чији је садржај једноставан и не захтева било какав мисаони и интелектуални напор.

Социолози и аналитичари медија се слажу да три карактеристике представљају суштину ријалитија: воајеризам (од стране публике), егзибиционизам (учесника) и интеракција (идентификација публике са учесницима). Свака од њих покреће веома сложена културолошка, психолошка и социолошка питања око којих се стручњаци не могу у потпуности сложити. Стога ни у стручној јавности још увек нема сагласности о томе шта у својој суштини представљају ријалити програми: модерне гладијаторске игре, реалну или безбедну забаву, шансу за афирмацију талента и креативности или можда лек за смирење бола модерног човека (свакодневни стрес).

6 <http://www.nspm.rs/hronika/vladan-vukosavljevic-u-problemu-smo-ako-je-rijaliti-deo-kulturne-ponude-ali-slazem-se-sa-anom-brnabic-da-vlada-ne-treba-da-se-mesa-u-rad-privatne-televizije.html>

Без обзира на вулгарности, насиље, неморал и свако друго ненормално понашање које већ деценију промовишу јасно је да законодавац неће да их санкционише јер телевизије које емитују ријалити део програма посвећују искључиво бруталној пропаганди владајуће партије првенствено кроз блаћење политичких противника и неистомисљеника. Оно што је свакако занимљиво је да осим *Данаса* и *Политике* сви портали преосталих шест дневних новина преносе шта се дешава у ријалитима. Одговорност је на медијима који их преносе а све се дешава јер до краја није дефинисано да ли је онлајн издање штампаног медија електронски медиј или штампани.

Укупан ниво друштвене свести у Србији срозан је на минимум. Доминантна свест у Србији је вулгаризована, банализована, тривијализована па онда и таблоидизирана. И, нажалост, ни на који начин није сузбијана од политичке и културне елите.

Сви ријалити програми у суштини представљају један озбиљан психолошки експеримент контроле ума, који служи неком другом. Наивно је мислити да ове емисије служе само да се нешколован народ, обичан, очајан, огорчен што нема посла, новца, будућности, забави и орасположи. Међутим, изнад свега тога стоји једна много опаснија ствар. Ријалити програми заправо су полуге светских центара моћи који желе да нас контролишу и да утичу на наше мисли – да се баве контролом нашег ума.

Доминација профита као основне вредности у медијској сфери није последица само комерцијалне условљености, већ она произлази и из превласти одређеног политичког обрасца који је одавно срастао са естрадом, а сада постаје и део свеобухватног процеса претварања нашег политичког живота у велики ријалити програм. У то смо се могли уверити толико пута гледајући преносе заседања Народне скупштине, свакодневне конференције за штампу премијера Србије или снимке са друштвених мрежа, где се политичари појављују као старлете или естрадне звезде.

Не треба правити посебне анализе медија да би се дошло до једноставног закључка о стварној сврси ових програма. Она је садржана у речима једне од учесница ријалитија – „Имам само три прохтева – да једем, спавам и трошим паре.” У овом исказу се може препознати наличје диктата свеопште и сурове комерцијализације која прожима све токове нашег живота. Као да се остварује стара идеја о ковању новог човека, а јасно је да су ријалити програми онај калуп за формирање бесловесне масе која задовољава само голе

егзистенцијалне интересе, уз све отворенију брутализацију и глорификацију простаклука и најприземнијих страсти.

Говорећи о укупној култури незнања на овом простору, о доминантном моделу културног живота у Србији и о потпуном раскораку између образовног и културног система данас код нас, далекосежним последицама медијског фаворизовања вредности, Милена Драгићевић Шешић нарочито наглашава да живимо у култури понижења, страха и незнања. „Друштво у којем медији стварају вредности је аномично друштво, друштво које није у стању да само кроз своје културне и образовне системе продукује вредности које ће да дели највећем броју људи, друштво подложно манипулацијама, а како практично живимо пред екранима (ТВ, компјутер, смартфон), то нам је медијска писменост неопходна да бисмо се одбранили од лажи, ксенофобије, језика мржње, порнографског дискурса.”⁷

Зоран Пановић додаје: „Аномија је једна од кључних речи српског разореног друштва. Аномијом (појам је управо увео Емил Диркем) означава се растакање друштвених норми, конфузија моралних вредности, хипокризија, делинквентност, игнорисање и злоупотреба правног поретка, стварање пирамиде неформалне моћи, отуђење појединца. Баш као данас – дезоријентисани чланови друштва трагају за социјално пожељним обрасцима понашања. Или се препуштају нихилизму.”⁸

Још од средине осамдесетих година прошлог века популистичка комуникација (прилагођавање народу) осваја медијски и културни простор Србије. „Јасно је да културна политика не сме да буде ни популистичка ни елитистичка. Садашње друштвене елите култура и не занима посебно. Ово је време процвата, златног доба популизма уопште у западном свету. Значајан аспект популизма јесте нативизам, етницизација, различити облици локализама, мекдоналдизација и умрежавање културе спектакла. Интернет је омогућио још већу унификацију –глобализацију укуса већине. Милионски број прегледа постова појединих јунака *Јутјуба* (нпр. Бака Прасе) указују на то до које мере су популистички садржаји (посебно они с вређањем) популарни и преовлађујући. Милена Драгићевић Шешић сматра да су пресудан утицај за ширење популизма имали и електронски медији, а посебно таблоиди. Генерацијски јаз се продубио, па више деде

7 Зарић, Г. (1. мај 2018) Остави све и читај, РТС 3, https://www.youtube.com/watch?v=FxeT2q_G0FE

8 Panović, Z. (22. februar 2020) Anomija kao sudbina, Danas <https://www.danas.rs/kolumna/zoran-panovic/anomija-kao-sudbina/>

и унуци не седе заједно пред телевизором да гледају „како богати плачу“, већ је једна генерација у *Задрузи*, друга у *Паровима*, а трећа на *Инстаграму* и *Јутјубу* – свугде је вредносно исти оквир: насиље и мизогинија, национална мегаломанија и ксенофобија – све се то оснажује јер међусобни сукоби повећавају гледаност, гледаност доноси новац, а новац је једина друштвено-релевантна вредност.”⁹

„Данас када зависно од интелектуалних и душевних преференци можемо слушати неке од најзанимљивијих и најобразованијих људи данашњице и њихове Јутјуб наступе потпуно је депласирано жалити се на информацијску буку и пакао суђења, линчовања и најекстремнијих страсти које се свакодневно укрштају јер као што бирамо програм можемо да бирамо интернет садржај и на крају тако вршимо и одабир својих мисли. Човек сам бира границе онога што улази у његову ауру и његов информацијски простор” пише Исидора Бјелица и наставља: „Како доћи до свести да треба да сведемо рачуне сами са собом да ли желимо да будемо изложени и увучени у крволочне игре свађа и суђења у виртуелном простору, да постанемо информацијска жртва...? Јер као што смо кроз историју остали запитани ко су сви они људи који су стајали у гомили и навијали док су људе у арени јели лавови, па ко су сви они који су аплаудирали док су људе јавно спаљивали и гиљотинирали на трговима, јасно је да је полигон сенке и неосвешћености огроман и да сваки ниски крвожедни порив увек има свој глас у глави који му оправда своје присуство и емотивни навијачки ангажман.”

Из „Речника сувишних речи” Гордане Ђерић¹⁰ јасно је да је веза између језика и друштвене стварности толико јака да говорници понекад не успевају да разлуче речи од појмова који су њима именовани, па као главну сувишну реч српског језика издвајају „ријалити шоу”, наводећи више од двадесет образложења за свој избор: „најјефтинији ововремени опијум за народ”, „окупација баналношћу и простаклуком”, „колективна хипноза”, „воајеризам као национална дисциплина”, „такмичење у псовању и вређању”, „показатељ опште беспослености, испразног трошења времена, бежања од реалности; чист ескапизам”...¹¹ пише Рајна Драгићевић.

9 Ђорђевић, М. (2. новембар 2019) Глобализован укус већине, *Политика*, Културни додатак.

10 Видети: Драгићевић, Р. (12. јануар 2020) Речник који одузима речи, *Политика* <http://www.politika.rs/scc/clanak/445660/Recnik-koji-oduzima-reci>

11 Исто. Лингвиста и антрополог Гордана Ђерић прикупила је новокомпоноване творенице и изразе које је путем анкете спроведене међу својим пријатељима и колегама, изворним говорницима српског језика, и објавила као „Речник сувишних речи”. Испитаници су према сопстве-

Блажено незнање умној патњи нестасалих

Шта би рекле наше баке и мајке кад би виделе онолике младе људе који седе месецима, година чак у ријалити-просторима докони, људе који немају потребу да читају, сликају, свирају, да запосле руке и мозак, да везу, шију, штрикају, поправљају или крпе – да буду корисни... Ово није жал за добрим, старим традиционалним временима, већ жал за временима кад се разликовало знање од незнања.

Питамо се одакле кренути, шта чинити да би се наше друштво тргло, извукло се из моралне каљуге, кренуло напред... Наравно, од самог почетка, од образовања и васпитања. Васпитавање мора да буде процес и индивидуализације и интеграције, дакле помирење индивидуалне јединствености са социјалним јединством. Процес рашћења и развоја је веома сложен процес прилагођавања субјективних осећања објективном свету од кога у великој мери зависи личност и карактер, као и начин мишљења људи. Васпитање естетског сензибилитета је у овом процесу од фундаменталног значаја; јер, само ако су чула на којима се заснива и свест и интелигенција и способност расуђивања доведена у хармоничан однос са спољашњим светом, може се сматрати да је изграђена интегрисана личност. Херберт Рид (*Herbert Read*) у својој теорији естетског васпитања „Васпитање кроз уметност” пише да најближа паралела структури личности детета није мисаона структура логичара, већ уметника. Рид гради сопствену концепцију моралности засновану на могућности идентичне основе етике и естетике, коју налазимо и код Шилера. Циљ васпитања, као и уметности, треба да буде да сачува органску целовитост човека и његових менталних способности. Питање моралног дејства уметности присутно је у многим педагошким теоријама. На пример, представници античке педагошке мисли третирали су уметност у нераздвојној вези с моралним васпитањем. И каснији теоретичари, па и филозофи (Кант, Хегел) придавали су овом питању посебан значај.

Запитајмо се да ли држава Србија види уметност и интелектуално стваралаштво као битан део стратегије свог развоја? Док Руси децу предшколског узраста воде у редовне посете *Ермитажу*, учећи их лепоти од малих ногу (спектар уметничких предмета у Скандинавији и Холандији), код нас се у основно-средњешколском систему смањује број часова из хуманистичких предмета. Јавни и медијски простор обилују садржајима који подстичу најприземније чулне надражаје.

ним критеријумима судили речима и на свој начин тумачили синтагму „сувишна реч”.

Ирина Суботић наглашава да је образовање препуштено случајностима и лошим примерима, не само у Србији него у целом свету. Млади се иселјавају, а држава ништа не чини да их задржи, ускоро ћемо остати без образованих људи. Дуално образовање формира полушколоване људе који на брзину стичу знање да би постали радници неке иностране фирме. Све је инстант, површно. Часови уметности избачени су из наших школа, а сада је тај део образовања препуштен доброј вољи појединих наставника.¹²

Погледајмо каква нам је ситуација у позориштима. Права позоришна публика више не станује овде – то су они образовани људи који су се махом иселили из ове земље или нерасадно излазе из својих кућа. Нове тенденције, самољубиве и претенциозне удаљавају простодушне гледаоце из сала. Београд би требало да има бар 20 институционалних позоришних и десетак неформалних. Позориште може постати лабораторија нових форми, идеја, нове осећајности и новог виђења света.

У 21. веку упркос расту општег сазнања и технологија, човечанство, апсурдно, значајно назадује, људи све мање знају и разумеју... Како долази до тога...? Жак ле Гоф (*Jacques Le Goff*) у својој студији „Средњевековна цивилизација западне Европе” запањујуће прецизно указује на механизме који управљају и нашим временом и животима. Како је могло доћи до пропасти надмоћне античке цивилизације пред полудивљим, културно и технолошки назадним варварским племенима...?

Корен тог процеса Ле Гоф не открива у рушилачким најездама варвара и економском слому, него у новим интелектуалним навикама – обичају хришћанских аутора тог доба да у нужди посежу за античком грађом, интелектуалним оруђем грчко-римског света и да га као камење срушених храмова уграђују у своја дела. Кључно је што клерици раног средњег века не користе изворни антички материјал – они уопште не читају Цицерона или Квинтилијана, него популарне компилације, филозофске *дајесте* који су настајали у позном Риму.

Ово нас итекако подсећа на неке савремене појаве: једном успостављен, процес банализације се неће зауставити, а култура средњег века постаје спектар поједностављења, лаког штива, што упоредо прати општи пад културе, писмености и технолошких знања. Схватимо да цивилизацију Рима

12 Ђорђевић, М. (8. фебруар 2020) Уметност не мора да буде лепа, *Политика*, Културни додатак.

нису срушили Вандали, Остроготи или Хуни, који су само похарали блага и рушили античке грађевине – цивилизација антике удавила се у сопственим „дајцестима”. Да би, након ње, то чинила и свака следећа!¹³

Питамо се зашто, упркос науке и технологије, све више људи живи све горе. Зашто толико људи данас нема посао, или ради до изнемоглости да би скрстио крај с крајем. Реакција на живот у којем обичне ствари постају луксуз често је анестезираност, бекство у незнање и апатију, што видимо по кафићима и по ријалитијима – бекство од живота и његових изазова у „блажено незнање”. Свим тим млађаним *питомцима* на челу пише „што мање знам, мање се нервирам“. Младеж жели да се склони од ружне стране човечанства (знање о историји, ратовима) у – незнање.

Свет данас живи како живи између осталог и зато што се све више људи труди да сведе мишљење на најмању могућу меру. Данас се нико не стиди незнања, млади понајмање. Пошто је будућност у већем делу света све неизвеснија, шта ће нам поуке прошлости? Амнезија је заједнички именитељ свих народа – да није тако, зар би људи у толико земаља демократски враћали на власт оне које су их убијали, упропашћавали, пљачкали, само неколико година после катаклизмичних криза? Кад у школама деца постану апсолутно заштићена од ружних историјских наравоученија, кад њихово ментално здравље буде апсолутно заштићено од размишљања, можда ће свет заиста постати једно велико, кротко стадо послушних потрошача, „умној патњи нестасало” (Брана Петровић), ничим узнемиравано, идеалан народ о којем сањају сви апсолутисти, популисти и други демагози света.¹⁴

Одрастање омладине у ментално незрелом друштву

Кључни фактор одрастања младих је формирање њиховог идентитета, стварање појма о самом себи. Наука (поготово логотерапија) упозорава да земље неолиберализма припремају мноштво начина да човека обезличи како би губитком свога Ја постао верни послушник у функционисању система. У свету шака моћника доминира већином обезличених људи. А човек без свог идентитета губи смисао живота, постаје верни поданик система, даноноћно услужен ријалити забавама, повлачи се и уз компјутер. Губитак смисла живота

13 Видети: Бубњевећ, С. (11. јануар 2020) Свитање мрачног доба, *Политика*, Културни додатак.

14 Анђић, Б. (16. новембар 2019) Умној патњи нестасали, *Политика*, Културни додатак.

изазива неурозе, агресивност, алкохолизам, дрогирање, па и самоубиства.¹⁵ Одрастање младих одвија се у сенци обезличавања и усмеравања на виртуелни живот. По речима Ханса Магнуса Енценсбергера (*Hans Magnus Enzensberger*) „ко је господар, а ко слуга не решава се само на основу тога ко располаже капиталом и оружјем, него ко располаже свешћу других.”

Ментално незрело друштво, према, Ериху Фрому, (а то би данас био неолиберализам) карактерише неспособност да се воли и ради, ствара неповерење које претвара човека у оруђе употребе и експлоатације, лишава га осећања свога ја. Уместо да млади људи са формираним идентитетом буду слободни господари свог живота, они се повлаче, изолују. Веома је значајан и Фромов став да душевно здравље човека не значи његово прилагођавање друштву, већ друштва човековим потребама.

Кад је у питању душевно здравље, данас у друштву доминира тријада психосоцијалне амнезије, нарцисоидних проповеди и кључања човекове душе лековима, наркотицима... Могли бисмо рећи умртвљавањем између осталог и ријалити програмима.

Гротеска као наговештај хаоса

Све ово што нам се данас догађа на плану душе и друштва (и ријалити) је гротескно, а гротеска је наговештај хаоса који се цери кроз одређену недовршену појаву; гротеска настаје из преображаја.

Људи се широм света све више усамљују. У Србији је свако шесто домаћинство једночлано. Млади беже у самоћу – Фром би рекао да беже од слободе. Слободном вољом улазе у затворе –ријалитије. Парацелзус је још рекао да „болест и тегобе долазе из природе друштва, а здравље долази из краљевства душе.”

Иако се непрекидно повећава човекова стваралачка моћ над природом, он осваја свемир и нове технологије, и даље сваки трећи човек на земљи гладује, а највише људи страда управо од технолошке премоћи, физички, или психички кроз отуђење. Савремени човек је све више отуђен од себе, своје околине, све више тежи самоизолацији, виртуелна

15 Видети: Ђорђевић, Ж. (7. септембар 2019) Све суморније одрастање тинејџера, *Политика*, Културни додатак; Према истраживањима Социолошког института у Београду, у узрасту од 15-30 година свака друга особа конзумира алкохол, а 14 одсто њих опија се више пута недељно; сваки шести тинејџер користи неку врсту дроге.

комуникација гаси његове емоције и страст, он постаје неуротичан, нарцисоидан.

Ако наш даљински управљач зауставимо и завиримо у било који ријалити – епизоду (*Парови, Задруга...*) моментално смо запљуснути буком и бесом, виком, отровом, увредама, мржњом, свађама, бесом који прети да ескалира у тучу... Бесни и примитивни се утркују...Нормалност као да је изопштена из нашег јавног, медијског живота. Водитељка *Парова* изјављује, седећи поред старлете Тијане Ајфон, да је ова ријалити играчица добродошла да уђе у програм кад год то зажели, али, она, ето, заиста нема времена за то, исувише је заузета!

Нарцисизам и гневни млади свет

Савремена култура је постала хипернарцисистичка; у њој се издвојени појединци, неспособни да покажу занимање за било шта осим за себе, такмиче за моћ и богатство. Парадокс савременог тренутка је у томе што упркос свеопштој умрежености и непрестаној комуникацији недостаје истинска повезаност и емоционална испуњеност међуљудских односа. Савремени свет је дезинтегрисан и фрагментисан.

Учимо децу да је успех важнији од саосећајности, вреднујемо их на основу оцена, дозвољавајући им често да мисле да су богом дани и да није важно како се понашају. Омаловажавамо дубину и интимност у људским односима и посрамљујемо здраво изражавање емоција и рањивости. Навикавамо се на нарцисизам. „Комбинација неучтивости, економске несигурности, друштвених медија, ријалити програма, дивљења милијардерима, светским лидерима и њиховом суровом дискурсу значи да постајемо неми и да им дозвољавамо да се тако понашају.”¹⁶

Децу рођену и одраслу у дигиталном добу, после миленијалаца, америчка научница Џин Твенги (*Jean M. Twenge*) назива Ај генерацијом (енг. *iGen*) при чему *aj* означава *ја, интернет, индивидуализам, илузију и инстант*. Преокупирани су собом и сликом о себи коју приказују другима, конектовани на интернет 24 сата 7 дана у недељи, опседнути *Инстаграмом* и најновијим апликацијама, вођени илузијама о инстант успеху. Њихов друштвени живот одвија се онлајн, без смартфона им је живот незамислив јер су им ту и пријатељи, партнери и пословни сарадници, *све им је ту*. Њихова концентрација је краткотрајна тако да не чуди што

16 Дурвасула, Р. Остати или отићи – како преживети везу са нарцисом, у: *Кад репер умисли да је бог*, Стевановић, Ј. (18. јануар 2020), *Политика*, Културни додатак.

ове генерације развијају аверзију према штампаној речи, према читању и књизи, услед чега се бележи катастрофалан пад нивоа општег образовања. Отуђени, фрустрирани и усамљени, склони анксиозности и депресији, они су на рубу најозбиљније кризе менталног здравља.

Израњају нови узорци као продукт медијске културе и капиталистичке матрице; ови идоли оваплоћење су основних идеја ових парадигми – наркотизације јавности до граница потпуне отупелости и непрестане репродукције капитала. На тај начин индустрија забаве и *селибрити* култура, као огледало савременог масовног друштва, постају основна упоришта вредносних и моралних начела. Данас су кафићи, тржни центри и ријалити програми препуни младих људи који седећи заједно сами чекају да им се нешто деси...¹⁷ Чекајући Годоа...

Неминовно се намеће архетип вечитог дечака и вечите девојчице (*Puer aeternus*, *Puella aeterna*), које је први констатовао Јунг, а потом подробно описала његова ученица Марија Лујза фон Франц (*Marie-Louise von Franz*). Ма колико, споља гледано, њихов живот изгледа интензиван и испуњен, он ипак није истински проживљен, ови млади људи никада се суштински не предају ни једној ситуацији или односу, јер никада до краја нису у сопственом телу и емоцијама.¹⁸

Фон Францова анализира књигу Бруна Геца (*Bruno Goetz*) „Краљевство без простора”, штампану у Немачкој 1919. године, која антиципира нацизам. Тврдња да су зачетници тиранских и убилачких полицијских система (нацизам и комунизам) углавном *Pueri* подробно је разрађена у студији „*Puer aeternus*: архетип вечитог дечака”: „Код људи који одбијају да одрасту, сазру и суоче се с проблемима, деструктивно несвесно се све више нагомилава, па такве особе лакше бивају захваћене дисоцијацијом у масовним покретима.” Незаобилазно је запажање да је време настанка Гецовог дела – „време крајњег колективног очајања, бесциљности и дезоријентисаности – умногоне налик данашњем тренутку.”¹⁹

Откуд толико гневних младих људи на друштвеним мрежама – хејтера..? Ево, нпр. како (неки) средњешколци препричавају „Илијаду”, по речима Љубице Арсић: „Када главном терминатору (храбри Ахил) у рату који траје ко гладна година неки важан тип (краљ Агамемнон) преотме рибу, овај

17 Видети: Ђурђевић, Ч. М. (23. новембар 2019) Генерација ја, *Политика*, Културни додатак.

18 Жижовић, О. (14. децембар 2019) Психологија анестезирања живота, *Политика*, Културни додатак.

19 Исто.

први тако гадно подилејише да напушта свеопшти пичвајз, а његова скипа без њега одмах креће да рикњава.”²⁰

Откуд толика количина агресије у љидима? Доминик Мојси (*Dominique Moïsi*) у „Геополитици емоција” запажа да су у западној култури преовлађујуће, суштинске емоције – страх и понижење – директни узрочници нарастајућег гнева. Понижење је немоћ, последица осећања да немате контролу над својим животом, да сте лишени будућности. Генерације младих људи (и не само они) фрустрирани су и угрожени незапосленошћу, подмитљивим друштвом, општом ерозијом морала. Бес је последица славне прошлости које више нема, глупе и дволичне садашњости која треба да се избегне и бесциљне будућности, коју је боље преспавати.²¹

Писац Џон Озборн (*John James Osborne*) је својим делом „Осврни се у гневу” (1956) најавио епоху пасивне генерације која у чекању бољих времена траћи време златне младости по кафићима, ријалитијима... Гнев има новог проповедника и у лику Мишела Уелбека (*Michel Houellebecq*) у чијем делу се заострава човекова отцепљеност и неприпадање. Његови уморни и престари протагонисти наглашавају антагонизам према свету, одбацујући да учествују у лажном хедонизму и такмичењу на кратке стазе. Иза његовог привидног блазираног дендизма провирује меланхолична мрзовоља, гађење и завист. Свет је тамница из којег ваља побећи посредством виртуелних мрежа или стварним путовањем, или бар завишићу према онима који су могли отпутовати.²²

Осећање страха, маскирано непрестаним туљењем да живот нема смисла у основи је модерног владања. Плаши нас тероризам, рецесија, климатске промене, загађеност хране, ратови, насиље, незапосленост, болести, вируси... Плаши нас и глупост, која је агресивна и не узмиче, не допушта узнемиравање. Ако јој неко стане на ногу, бесно креће у напад да спали на ломачи, баци у тамницу, затвори у лудницу... Бесни глупаци су опасни и треба их се клонити... Међу гневним примитивцима и необразованим кабадахијама тешко је очувати виспреност духа, проицљивост, мудрост.²³ А таквих је много међу тзв. *ријалити играчима*.

Истражујем феномен ријалити програма у Србији 21. века јер је и то начин да разумем време у којем живим. Алфред

20 Арсић, Љ. (11. јануар 2020) Осврни се у гневу, *Политика*, Културни додатак.

21 Исто.

22 Исто.

23 Исто.

де Мисе у данас врло актуелној драми „Лоренцачо“²⁴ која се збива у 16. веку заправо говори о томе како тиранија води у декаденцију и дугорочно уништава ткиво друштва. Тиранија је пошаст у којој сви губе, и они који малтретирају и они који су малтретирани. Корумпираност која увек прати апсолутистичку власт убија наду у промену, бољи живот, слободу. Гнев расте. Људи гледају око себе неправду с којом не знају да се носе. Закон штити злочинце и развратнике, а кажњава часне грађане. Тражи се способност, а не врлина.

Homo faber, човек творац, човек који нешто производи и ствара, једна је од дефиниција људског бића. До најновијег времена, рад је у већини случајева подразумевао зној и труд. Данас се зној у развијеном свету пролива понајвише у теретани, током подизања терета који ничему не служи и трчања по стази која никуд не води. У целом свету опадају сви видови људског дружења и сусретања. *Homo ludens*, човек који се игра, потписао је човека-творца. Сакупљање искустава и забава постали су осовина око које се врти све више појединачних живота.²⁵ – А то се најбоље види у ријалити програмима.

Филозофија и култура паланачког балканског капитализма

Константиновићева „Филозофија паланке“ од седамдесетих, преко деведесетих година прошлог века, темељна је за разумевање и актуелног савеза духа паланке и најокрутнијих политичко-социјалних и медијских инсталација неокapиталистичког израбљивања, за препознавање специфичне политичке културе ауторитаризма, олигархијског, криминално-фамилијаристичког, *паланачког балканског капитализма*.

Уз свеопшту деградацију образовања, науке и културе, долази до слабљења критичког апарата и снижавања нивоа толеранције, а на тај начин свака врста садржаја, ма колико баналан или лош био, налази своју публику која нема потребу за побуном будући да је њена пажња врло лукаво усмерена на маргиналне теме. Глобална индустрија данас себи за циљ задаје да појединца забави до тачке политичке и сваке

24 Дрaму је Борис Лијешевић поставио прошле године на сцену Југословенског драмског позоришта.

25 Марковић, П. (4. мај 2019) Оно си што радиш? *Политика*, Културни додатак.

друге обамрлости, па је тако и функција разних серија и ТВ програма (ријалити) превасходно забавна.²⁶

Питамо се колико се масовни медији и магнати који стоје иза њих разликују од римских императора који су организујући гладијаторске борбе скретали пажњу јавности са друштвено значајних проблема нудећи им уместо тога јефтину забаву. Инсистирање на тривијалним темама на ширем плану резултира политичком апатијом и општом незаинтересованошћу за питања од ширег интереса.

Пре 80 година Џорџ Орвел (*George Orwell*) је објавио своје дело „1984” и од тада појам орвелијански означава тежњу али и праксу у којој се политике контролишу пропагандом, тајним надзором, дезинформацијама, порицањем истине, манипулацијом прошлости. Ова књига и данас шокира својим далекосежним опсервацијама. У енглески језик увела је неколико нових речи/појмова, као што је нпр. *prolefeed* за хомогенизовану, конструисану, површну литературу, филм, музику (и ријалити) који се користе за индоктринацију и контролу – до потпуне послушности. И, наравно, *Big Brother* је врховни диктатор који види све и свакога.

Неолиберални капитализам генерално руши човеково достојанство, али наша специјалност је систем који обједињује источњачку, османску корупцију и енглеску бирократију, што га чини готово несавладивим. Како нам изгледа Србија данас – пусти, испражњени предели који сведоче о пропасти, расулу, запуштености, дивља природа прекрива разваљене ограде и напуштене фабрике, напуштена огњишта...

*Живот од данас до сутра –
растућа апатија, насиље и обамрлост*

Катастрофалан је пад критеријума у култури, раван националној катастрофи. Догађа нам се егзодус десетина хиљада, па и стотина већ, најобразованијих, највитаљнијих, најбољих младих људи, одлазе читаве фамилије из Србије и свих екс-југословенских република. Да ли смо потпуно свесни те чињенице... И шта сада ... ко ће остати...? Олош влада над поштеним светом. Понавља се ничеанско вечно враћање истог на овим просторима. Заувек остају мрачне метафизичке силе које владају нама.

Савремени постмодерни свет лишен је великих наратива и идеала, култних личности и јаких означитеља попут нације, религије или политике. Потрага за бекством од суморне и

26 Ђурђевић, Ч. М. (29. јун 2019) Хлеба и игара престола, *Политика*, Културни додатак.

мучне свакодневице (као што је ријалити) није ништа ново, још од времена старог Рима препозната је као важан аспект живота због чега се власт трудила да обезбеди својим грађанима довољно „хлеба и игара”.

Друштвене мреже (највише *Инстаграм*) дају најчешће три-вијалним темама главно место, наводећи, према речима Жила Липовецког (Gilles Lipovetsky), појединце да смањују емоционални набој инвестиран у јавни простор или трансцендентне сфере и упоредо да повећавају приоритет приватне сфере. На тај начин скреће се пажња са важних питања и јавља се свеопшта друштвена и политичка обамрлост, бесциљност.

Глобални капитализам намеће културу страха и катастрофе, проглашавајући појмове времена и вечности за метафизичке спекулације, а нудећи само „сада” и „овде”. Све раширеније коришћење разних психоактивних супстанци, нарочито у периоду адолесценције у вези је са потребом за превазилажењем страха. Никако није бенигна ни употреба алкохола (кад би у ријалитијима била дозвољено свакодневно коришћење алкохола, сасвим сигурно би се учесници без престанка опијали).

Фројд је говорио да је насиље тренутак неспоразума између искуства и језика. Оно што се нама дешава у животу, није исказано у језику. Деца нису научена да међусобно разговарају, да се поверавају, да уче да патња није нешто забрањено, и зато се та затомњена патња претвара у агресију.²⁷ Сигурна сам да у ријалити улазе несрећни, они који су у животу остали гладни љубави, занемарени; свој бол изражавају неартикулисано, кроз гнев, свађе.

Како истрајати у борби за истинске вредности кад на сваком кораку побеђују агресивност, некомпетентност, грубост, примитивизам, вулгарност? Нормалног човека – пристојног, васпитаног, осетљивог, саосећајног, доброг, часног, вредног, образованог – иза сваког ћошка вреба и чека било поруга, омаловажавање, било превара или пљачка – од стране оних ненормалних, оних који су завладали ...

Софистицирано зло

Концепт субверзивног несвесног представља огроман Фројдов допринос психологији и антропологији. У човековом уму је кључно и пресудно несвесно – а свесно је тек пена на површини узбурканог океана несвесног. Овим дубоким

27 Ђорђевић, М. (8. фебруар 2020) Уметност не мора да буде лепа, *Политика*, Културни додатак.

истинама о човеку стратеги *Big Brother*-а мајсторски манипулишу, играјући се с њим, понижавајући га до сржи за мало долара/динара... Очигледна човекова склоност злу, окрутности и деструктивности наслеђена је предиспозиција која само спремно чека повољну прилику. У самој сржи човека укореењен је агресивни нагон, урођен и неуништив, чијем се задовољењу супротставља култура својим моралним забранама.

Два последња века учинила су зло тако обичном, свакодневном појавом, толико да се готово изгубила разлика између добра и зла. Лаш Фр. Х. Свенсен у својој студији „Филозофија зла” констатује да данас нема ни Хитлера ни Стаљина ни њихових логора, али да зла има још више; само се на први поглед чини да је оно прогнано из наше цивилизације, јер су медији преузели некадашњу улогу злочинаца, приуштивши гледаоцу да уживо гледа сам чин зла. Гледалац чак често живи у илузији да је то само виртуелни свет који се њега не тиче. Радикално зло из нацизма и стаљинизма заменило је софистицирано зло које није тако ужасавало, али је свеприсутно. То је заправо најпогубније, то навикавање на зло које више и не примећујемо. У томе је проблем целе наше цивилизације – зло је првенствено морална категорија и тиче се људског делања.

Да ли смо свесни тренутка, онога што нам се догађа, што сами себи чинимо, понајвише својим нечињењем...? Да ли ћемо на, крају, да се побунимо против постојећег стања, или ћемо као Кафкин Јозеф К. мирно спустити главу под сечиво непознатих убица...? Зашто људи желе да пате и да се муче у ријалитијима...? Ради се о својеврсном мазохизму: ријалити-простори су арене у које убацују људе (добровољно?) да би их раскомадали. Свет је искочио из зглоба и данашњем Хансу Касторпу можда је најбоље на никад не оздрави. У томе је сва иронија нашег времена.

Притајен, аморфан, нечујан али разарајући страх, свеопшти, потмуо – увлачи се у сваку човеку пору. Неуроза, страх и депресија попримају огромне размере у целом свету. Свесрдно се ради на уништавању потребе да се сазна свет, да се удубимо у оно што нам се догађа, бомбардовањем савременим медијима, покретним сликама. Стварност је заиста орвелијанска, и понеки од нас одбијају да је виде, не могу то да поднесу....

Србија на коленима: фаустовска погодба

Наше културне прилике огледало су наше актуелне државе. У ријалитијима нам поручују да смо сви ми олош, све

бисмо учинили за новац, а то је фаустовска погодба, *озвештавање*. (Брачни пар улази у ријалити да би за новац и популарност варали један другог...и људи сасвим озбиљно коментаришу и навијају за њих.)

Живимо у таквој држави у којој Председник за велики државни празник Сретење (15. фебруар 2020) даје велики интервју једном таблоиду (*Информер*) и гостује на *Пинку* и *Хепију* у терминима између две ријалити-сесије јер зна да су то његови гласачи. Дошли смо дотле да Игор Јурић²⁸ на друштвеним мрежама опомиње: „Чувајте децу из околине Ужица и Пожеге” јер је после 14 година пуштен из затвора силоватељ-педофил! Моли правосудне органе да реагују! О чему онда брине и чему служи полиција, држава...?

Деца нису приоритет овог друштва. То је лаж. Погледајте само слоган Напредне странке за овогодишње изборе: „За нашу децу!” Каква фарса – за њихову децу, да! Инвеститори су, нажалост, идеал овог друштва. И богати људи – њима је све дозвољено и све им се прилагођава.²⁹ Одрастање детета и његово формирање у човека свакако није приоритет овог друштва. Деца су маргинализована, отерана у играонице. На месту њихових игралишта граде се бетонске зграде и убеђују нас да се на тај начин град развија – тако што ће се богатима омогућити да купе станове на престижним локацијама! Окружење је токсично, препуно насиља и агресиве, еколошки загађено. Вредност диплома се доводи у питање. Млади су препуштени одвратном телевизијском програму и каналима (ријалити) од којих се нормалан човек жежи.³⁰

Ми сада причамо о мраку нашег друштва, али када погледамо, читав свет је у мраку. Свет пролази кроз период који помало личи на предапокалиптично стање. Све ово подсећа на период у којем је свет био пред Други светски рат: популизам, национализам, ратови, мржња, болести. Вероватно је тога било и раније, али данас су нам информације доступне, са њима се индучујемо.

„Србија је опкољена и окована ријалитијима, а људи у цркву иду само кад киша пада. Духовни живот се развија на минимуму, а информативно-квазиемоционални живот избрисао је границу између онога што је реално и онога што није. Најнижи ниво баналности се живи кроз орвелијански

28 ТВ Нова С, емисија Међу нама, 5. фебруар 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=4vAkNZhkVOI>

29 Речи Бориса Лијешевића у: Требјешанин, Г. Б. (18. мај 2019) Идеал овог друштва нису деца него инвеститори, *Политика*, Културни додаток.

30 Исто.

стадијум, а то су те задруге и ријалити програми,” речи су Емира Кустурице.³¹

ЛИТЕРАТУРА:

Анђић, Б. (16. новембар 2019) Умној патњи нестасали, *Политика*, Културни додатак.

Antonić, K. (01.11.2018) Rijaliti programi, uzrok ili posledica stanja u društvu? <https://www.masina.rs/?p=7729>

Арсић, Јб. (11. јануар 2020) Осврни се у гневу, *Политика*, Културни додатак.

Božić, J. (2012) Panoptikon i panoptizam: diskurs *Reality show-a*, *Medijski dijalozi* br. 12, (Temat *Reality Show* povodom međunarodnog naučnog skupa, Cetinje, Crna Gora, 11-13. Maj 2012), Podgorica: Istraživački medijski centar Podgorica, str. 185-207.

Бубњевић, С. (11. јануар 2020) Свитање мрачног доба, *Политика*, Културни додатак

Драгићевић, Р. (12. јануар 2020) Речник који одузима речи, *Политика* <http://www.politika.rs/scc/clanak/445660/Recnik-koji-oduzima-reci>

Durvasula, R. (2019) *Ostati ili otići – kako preživeti vezu sa narcisom*, Beograd: Laguna.

Ђорђевић, Ј. (2009) *Postkultura*, Beograd: Clio

Ђорђевић, М. (2. новембар 2019) Глобализован укус већине, *Политика*, Културни додатак.

Ђорђевић, М. (8. фебруар 2020) Уметност не мора да буде лепа, *Политика*, Културни додатак.

Ђорђевић, Ж. (7. септембар 2019) Све суморније одрастање тинејџера, *Политика*, Културни додатак.

Ђурђевић, Ч. М. (23. новембар 2019) Генерација *ја*, *Политика*, Културни додатак.

Ђурђевић, Ч. М. (29. јун 2019) Хлеба и игара престола, *Политика*, Културни додатак.

Fuko, M. (1997) *Nadzirati i kažnjavati*, Sremski Karlovci-Novı Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Gatto, J. (2010) *Oružje za masovno poučavanje: Putovanje nastavnika kroz mračni svijet obaveznog školovanja*, Zagreb: Algoritam <https://2012-transformacijasvijesti.com/skolstvo-obrazovanje-iliti-programiranje/oruzje-za-masovno-poucavanje>

31 Кустурица, Е. (јун 2019) *Београдски контрапункт*, Београд: Министарство културе и информисања РС, Завод за проучавање културног развика, стр. 21.

Кустурица, Е. (јун 2019) Београдски контрапункт, Београд: Министарство културе и информисања РС, Завод за проучавање културног развитака.

Марковић, П. (4. мај 2019) Оно си што радиш? *Политика*, Културни додатак.

Међу нама, 5. фебруар 2020, ТВ Нова С, <https://www.youtube.com/watch?v=4vAkNZhkV0I>

Мојси, Д. (2012) *Геополитика емоција: како културе страха, понижења и наде утичу на обликовање света*, Београд: Clio.

Пановић, З. (22. фебруар 2020) Аномија као судбина, *Danas*; <https://www.danas.rs/kolumna/zoran-panovic/anomija-kao-sudbina/>

Svensen, L. F. H. (2006) *Filozofija zla*, Београд: Geopoetika.

Требјешанин, Г. Б. (18. мај 2019) Идеал овог друштва нису деца него инвеститори, *Политика*, Културни додатак.

Trivan, B. Ovo nije tekst o Zadruzi 2, ovo je tekst o posrnuloj državi (7. septembra 2018), sajt NOIZZ-a <https://noizz.rs/kontra/ovo-nije-tekst-o-zadruzi-2-ovo-je-tekst-o-posrnuloj-drzavi/kz87pc4>

Tvengi, Dž. (2019) *Internet generacija: dezorijentisanost dece u digitalnom dobu*, Београд: Psihopolis.

Vukadinović, M. (2013) *Zvezde supermarket kulture: medijska slava u potrošačkom društvu*, Београд: Clio.

Vuksanović, D. (2007, 2011, 2017) *Filozofija medija –ontologija, estetika, kritika*, I, II, III, Београд: Čigoja.

Зарић, Г. (1. мај 2018) *Остави све и читај*, РТС 3, https://www.youtube.com/watch?v=FxeT2q_G0FE

Жижовић, О. (14. децембар 2019) Психологија анестезирања живота, *Политика*, Културни додатак.

ЈАДРАНКА БОЖИЋ

Jadranka Božić
National Library of Serbia, Belgrade

NOTES OF TYRANNY AND DESPAIR

REALITY PROGRAMMES

Abstract

In an attempt to thoroughly observe the phenomenon of reality programmes in Serbia, we point to the current fusion of the small town spirit and the most pervasive political-media installations of the criminal-familiaristic Balkan neoliberalism. Today, global industry aims to entertain the individual to the point of political and other lethargy, and thus the function of various series and TV programmes (reality shows) is primarily entertaining. With the overall degradation of education, science and culture, we have witnessed a weakening of the critical apparatus and lowering of tolerance. Thus, every kind of content, however banal or bad, finds its audience needing no rebellion, since its attention is very cunningly focused on marginal topics. Insisting on trivial issues on a broader scale results in political apathy and general disinterest in issues of broader interest.

Key words: *reality programme, phenomenon, culture, politics, society, education, narcissism*

Јелена Меркур, *Под луном*,
акрилик на платну, 80×60 цм, 2018.